DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
DUMLUPINAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
E-ISSN: 2587-005X https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe
Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, *89*, 311-328; 2026.
DOI: 10.51290/dpusbe.1879131

Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRKİYE'DE DOLAYLI VERGİLER VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Murat ALBAYRAK[1]

Öz
Vergileme ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantı iktisadi birimlerin davranışlarına göre şekillenmektedir. Bir diğer ifadeyle, vergileme nedeniyle bireylerin tercihleri şekillenerek iktisadi refaha etki etmektedir. Bu doğrultuda vergi kompozisyonunun etkisi farklılaşabilmektedir. Bu kapsamda bu çalışma vergi yapısının bir bileşeni olan dolaylı vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Türkiye için analiz etmektedir. 1968-2024 dönemini kapsayan güncel verilerin zaman serisi teknikleriyle ele alındığı çalışmada ekonomik büyümenin önemli belirleyicileri olan dışa açıklık ve gayrisafi sabit sermaye yatırımının etkisi de dikkate alınmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, eşbütünleşme ilişkisi geçerli olup seriler uzun dönemde birlikte hareket etmektedirler. Uzun dönem tahmin sonuçları ise, dolaylı vergilerin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde dışa açıklık ve gayrisafi sabit sermaye yatırımının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu ampirik kanıtlar ışığında, Türkiye'de takip edilen dolaylı vergi ve dış ticaret politikası ile birlikte yatırımların ekonomik büyümeyi desteklediği belirlenmiştir.
Anahtar Kelimeler: Dolaylı vergiler, Ekonomik büyüme, Türkiye, Dışa açıklık, Gayrisafi sabit sermaye
JEL Kodları: H20, H21, O47

THE RELATIONSHIP BETWEEN INDIRECT TAXES AND ECONOMIC GROWTH IN TURKIYE

Abstract
The relationship between taxation and economic growth is shaped by the behavior of economic agents. In other words, taxation shapes individuals' preferences, thereby affecting economic welfare. In this regard, the impact of the tax composition may vary. Within this framework, this study analyzes the impact of indirect taxes, which are a component of the tax structure, on economic growth in Türkiye. The study, which analyzes updated dataset covering 1968–2024 using time series techniques, also considers the impact of trade openness and gross fixed capital formation, which are important determinants of economic growth. According to the results, the cointegration relationship exists and the series move together in the long term. Long-run estimation results indicate that indirect taxes have a positive and statistically significant effect on economic growth. Similarly, the effect of trade openness and gross fixed capital formation on economic growth is positive and statistically significant. In light of this empirical evidence, it has been determined that the indirect tax policies and foreign trade policies pursued in Türkiye, together with investments, support economic growth.
Keywords: Indirect taxes, Economic growth, Türkiye, Trade openness, Gross fixed capital formation.
JEL Codes: H20, H21, O47

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, İİBF Maliye bölümü, albayrakm@cu.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-2375-1117
Başvuru Tarihi (Received): 01.02.2026 **Kabul Tarihi** (Accepted): 29.04.2026

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca bireyler, temel gereksinimlerini karşılamak amacıyla üretim faaliyetlerinde bulunmuş; ürün çeşitliliğini artırarak toplumlararası ticari ilişkiler geliştirmişlerdir. Modern perspektifte ekonomik büyüme; tüketimin artması, mal ve hizmet kalitesinin iyileşmesi, işsizlik oranlarının gerilemesi ve yoksulluğun azaltılması gibi çok boyutlu gelişmelerin bir sonucu ve toplumsal refah artışının temel göstergesi olarak kabul edilmektedir. Refahın sürdürülebilirliği noktasında stratejik bir öneme sahip olan ekonomik büyüme süreci; beşerî ve fiziksel sermaye yatırımları, yenilikçi üretim tekniklerinin entegrasyonu ve katma değeri yüksek ürünlerin piyasaya arzı gibi temel unsurlar üzerinde yükselmektedir (Eren vd., 2018, s. 1; Cosmina-Ștefania, 2018; Myles, 2000, s. 141).

Ekonomik büyüme, ulusların refah düzeylerini yükseltmede belirleyici rol oynayan merkezi bir makroekonomik parametre olarak ön plana çıkmaktadır. Temel makroekonomik sorunların çözümünde birincil araç olarak nitelendirilen bu kavram; hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomiler için stratejik bir hedef teşkil etmektedir. Bu bağlamda ekonomik büyüme; gelişmekte olan ülkeler için yapısal dönüşümü sağlayan temel bir 'amaç' niteliği taşırken, gelişmiş ülkeler için mevcut refahın korunması adına sürdürülebilir ve istikrarlı bir şekilde yönetilmesi gereken bir 'süreç' olarak değerlendirilmektedir (Ünsal, 2024, s. 756). Ekonomik büyüme, en genel tanımıyla bir ülkenin üretim kapasitesinde ve milli gelirinde meydana gelen artışı ifade etmektedir. Ancak eş zamanlı nüfus artışının yarattığı etki dikkate alındığında, toplam gelirdeki artışın refah üzerindeki reel etkisi maskelenebilmektedir. Bu nedenle, büyüme performansının değerlendirilmesinde 'kişi başına düşen reel milli gelir' göstergesinin temel alınması, iktisadi gerçekliği yansıtmak bakımından daha isabetli bir yaklaşımdır. Karakteristik olarak uzun dönemli ve dinamik bir olgu olan ekonomik büyüme, kısa vadeli konjonktürel dalgalanmalardan ziyade ekonominin yapısal dönüşümünü yansıtmaktadır (Akgöl ve Gök, 2025, s. 1505). Bu bağlamda, iktisadi büyüme ve kalkınmanın tesisi, kamu ekonomisinin temel ve vazgeçilmez amaçları arasında yer almaktadır. Ekonomik büyümeye yön veren faktörler ülkelerin yapısal özelliklerine göre çeşitlilik gösterse de; vergiler, yarattığı doğrudan ve türev etkiler ile bu süreçte çok daha belirgin bir rol oynamaktadır. Özellikle müteşebbislerin yatırım iştahı ve tasarruf eğilimleri üzerindeki doğrudan yönlendirici gücü, vergileri sadece bir gelir kaynağı olmaktan çıkarıp, maliye politikasının en stratejik teşvik enstrümanlarından biri haline getirmektedir. Dolayısıyla, vergi politikalarının tasarımı, ekonomik büyümenin hem hızını hem de sürdürülebilirliğini belirleyen temel bir kaldıraç niteliğindedir (Dam ve Ertekin, 2018, s. 20).

Tarihsel kökenleri devlet öncesi dönemlere, klan şeflerinin av ganimetlerinden aldığı paylara kadar uzanan vergi olgusu; tarım devrimi ve yerleşik hayata geçişle birlikte toplumsal bir kurum haline dönüşmüştür. İnsanlığın 'doğal toplum' düzeninden kurumsallaşmış 'siyasal toplum' düzenine evrilmesi, beraberinde kolektif yaşamın getirdiği güvenlik ve düzen ihtiyacını doğurmuştur. Sosyal sözleşme perspektifinden bakıldığında; can ve mal varlıklarının muhafazasını talep eden bireyler, kendi özgürlük alanlarının bir kısmından feragat ederek devleti üst bir merci olarak tesis etmişlerdir. Devletin; düzenleyici, denetleyici ve toplumsal ihtiyaçlara cevap veren bu fonksiyonel yapısını sürdürebilmesi için katlanmak zorunda olduğu maliyetler, kaçınılmaz olarak halka yüklenen mali yükümlülükler yoluyla finanse edilmiştir. Bu süreç, modern devlet yapısını Joseph A. Schumpeter'in kavramsallaştırmasıyla birer 'vergi devleti' kimliğine büründürmüş ve vergiyi, kamu hizmetlerinin idamesi için vazgeçilmez bir bedel haline getirmiştir (Yay, 2025, s. 798; Akça ve Bozatlı, 2017, s. 13 Karayılmazlar ve Göde, 2017, s. 132; Gülşen ve Özer, 2024, s. 913).

Ekonomik büyüme ve vergi gelirleri arasındaki ilişki, iktisadi düşünce okulları ve literatürdeki ampirik bulgular çerçevesinde farklı perspektiflerle ele alınmaktadır. Klasik iktisat doktrininde vergiler, 'tarafsız devlet' anlayışının bir gereği olarak, yalnızca temel kamusal hizmetlerin finansman kaynağı şeklinde mütalaa edilmiştir. Bu yaklaşımda vergilerin, bireylerin ve firmaların

mikroekonomik kararlarını etkilemeyen, ödeme gücü ilkesine dayalı pasif bir araç olduğu varsayılır. Benzer şekilde, Solow tipi Neoklasik büyüme modellerinde de vergilendirmenin uzun dönemli ekonomik büyüme üzerinde belirgin bir etkisi olmadığı savunulmaktadır. Buna karşın, Monetarist ve Arz Yanlı İktisat görüşleri, kamu harcamalarının finansmanı için başvurulan yüksek vergi oranlarının üretim düzeyinde daraltıcı etkiler yaratabileceğine dikkat çekmektedir. Özellikle Arz Yanlı yaklaşım, marjinal vergi oranlarındaki indirimlerin yatırım motivasyonunu ve vergi hasılatını eş anlı artırarak (Laffer etkisi) ekonomik büyümede etkinliği sağlayacağını ileri sürmektedir. Maliye politikalarının istikrar sağlayıcı rolünü vurgulayan Keynesyen yaklaşım ise, vergileri ekonomik kalkınma ve talep yönetimi için stratejik bir müdahale aracı olarak konumlandırmaktadır (Sağdıç, Yıldız ve Sayın, 2020, s. 686).

Çağdaş vergi tasarımı, kamu harcamalarını finanse etme işlevinin yanı sıra ekonomik büyümeyi körükleme ve sosyal refahı artırma misyonunu da üstlenmiştir. Vergi sisteminden beklenen verimlilik; vergi uyum maliyetlerinin düşürülmesi, piyasadaki çarpıklıkların giderilmesi ve yatırım motivasyonunun korunması ile mümkündür. Özellikle vergi yapısının (dolaylı-dolaysız vergi dengesi) büyüme üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, etkin bir vergi politikası sadece bir gelir kaynağı değil, aynı zamanda mali konsolidasyon ve iktisadi kalkınma için stratejik bir kaldıraçtır (Stoilova, 2017, s. 1042; Yurdadoğ vd. 2022, s. 486). Bu noktada üzerinde durulması gereken temel husus, uygulanacak vergi politikalarının içeriğinin titizlikle analiz edilmesi ve ülkenin mevcut sosyo-ekonomik dinamikleriyle uyumlu bir yapıda kurgulanmasıdır. Vergi tasarımında yerel ve yapısal özelliklerin göz ardı edilmesi, beklenen teorik faydaların aksine, ekonomik büyüme üzerinde teşvik edici değil, kısıtlayıcı bir etki yaratabilir. Nitekim, iktisadi rasyonaliteden uzak ve yanlış kurgulanmış vergi stratejileri; yatırım motivasyonunu kırarak, sermaye birikimini engelleyerek ve kayıt dışılığı besleyerek büyüme performansı üzerinde pozitif bir ivme yerine, telafisi güç negatif dışsallıklar meydana getirebilmektedir (Sandalcı ve Sandalcı, 2017, s. 52).

Vergilendirme politikalarının ekonominin uzun dönemli büyüme performansı üzerindeki izdüşümleri ve bu etkilerin konjonktürel (geçici) mi yoksa yapısal (kalıcı) mı olduğu hususu; kalkınma iktisadı ve kamu maliyesi literatürünün en temel tartışma eksenlerinden birini oluşturmaktadır. Söz konusu literatürde, büyüme mekanizmalarını etkileyen vergi kompozisyonunun niteliğine dair teorik yaklaşımlar çeşitlilik göstermektedir. Gelinen noktada, hangi spesifik vergi enstrümanlarının büyüme performansı üzerinde optimize edici bir etki yarattığı konusunda akademik ve ampirik düzeyde henüz evrensel bir uzlaşı zemini tesis edilebilmiş değildir (Topal, 2017, s. 184).

Bu çalışma, Türkiye ekonomisinde vergileme yapısı ile büyüme arasındaki ilişkiyi analiz ederek literatüre dört temel noktada katkı sunmaktadır. İlk olarak, veri seti 1968-2024 dönemini kapsayacak şekilde genişletilmiş; böylece hem yapısal dönüşümler hem de en güncel ekonomik konjonktür analize dahil edilmiştir. İkinci olarak, dolaylı vergilerin büyüme üzerindeki etkisi incelenirken; dışa açıklık ve gayrisafi sabit sermaye oluşumu gibi temel makroekonomik dinamikler modele eklenerek analizin açıklayıcı gücü artırılmıştır. Üçüncü olarak, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergilerin bütçe gelirleri içindeki payı oldukça yüksektir. Bu çalışma, dolaylı vergilerin sadece bir gelir kaynağı değil, aynı zamanda elde edilen ampirik kanıtlar ışığında ekonomik büyümeyi destekleyen bir mekanizma olarak işlev görebileceğine dair bulgular sunarak, Türkiye özelindeki literatür boşluğunu doldurmayı hedeflemektedir. Son olarak bu çalışmada, Türkiye ekonomisindeki dolaylı vergiler ve büyüme ilişkisi analiz edilirken; seriler arasındaki içsellik ve otokorelasyon sorunlarını minimize edebilen FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleri tercih edilmiştir. Bu yöntemlerin bir arada kullanılması, ulaşılan katsayıların sağlamlığını test etmeye ve farklı tahminciler altında bulguların tutarlılığını doğrulamaya imkan tanıyarak çalışmanın bilimsel güvenilirliğini artırmaktadır. Dolayısıyla çalışma, sadece güncel bir

veri seti sunmakla kalmayıp, metodolojik çeşitlilik yoluyla literatürdeki ampirik tartışmalara daha dirençli kanıtlar sunmayı hedeflemektedir.

Çalışmada izlenecek metodolojik akış şu şekildedir: Öncelikle dolaylı vergiler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan teorik çerçeve ortaya konulmaktadır. Bunu takiben, konuya ilişkin güncel ampirik literatür kapsamlı bir şekilde incelenmektedir. Çalışmanın uygulama bölümünde ise kurulan model, tercih edilen ekonometrik metodoloji ve analiz neticesinde elde edilen bulgular sunulmaktadır. Çalışma, elde edilen sonuçların değerlendirildiği ve bu doğrultuda geliştirilen politika önerilerinin yer aldığı sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

1. Dolaylı Vergiler ve Ekonomik Büyüme: Teorik Çerçeve

Son yüzyıllık periyotta, küresel ekonomik ilişkilerin giderek sofistike bir yapıya bürünmesi; somut ve ölçülebilir bir mali parametre olan 'ekonomik büyüme' olgusunu da karmaşık bir boyuta taşımıştır. Ülkelerin dış ticarete eklemlenme süreçleri, geleneksel iktisadi tanımların yerini modern yaklaşımlara bırakmasına yol açmış; bu değişimden kalkınmanın temel göstergesi olan büyüme modelleri de doğrudan etkilenmiştir. Başlangıçta tasarruf-yatırım özdeşliği üzerinden doğrusal bir düzlemde açıklanan büyüme süreçleri; zamanla fiziksel ve beşerî sermaye birikimi, teknolojik inovasyon, demografik dinamikler ve dışsal/içsel faktörlerin ayrıştırıldığı çok boyutlu analizlerle derinleştirilmiştir (Esener ve Yereli, 2025, s. 450).

Vergi politikaları ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisi, teorik düzlemde ilk kez Solow tarafından 1956'da 'Neoklasik Büyüme Modeli' çerçevesinde analiz edilmiştir. Solow, büyümenin temel belirleyicilerini teknolojik gelişme ve nüfus artışı gibi dışsal faktörlere dayandırdığı çalışmasında; durağan durumda, maliye politikalarının ve dolayısıyla vergi değişkenlerinin uzun dönemli büyüme oranı üzerinde bir etkisinin olmadığını ileri sürmüştür. Ancak, Romer tarafından 1986'da geliştirilen 'İçsel Büyüme Modeli' bu yaklaşımı temelden sarsmıştır. Romer, teknolojik ilerlemeyi ve beşerî sermaye birikimini modelin içine dahil ederek; kamu harcamaları ve vergi politikalarının ekonomik performans üzerinde uzun dönemli ve kalıcı etkiler yaratabileceğini teorik olarak kanıtlamıştır (Polat, 2019, s. 1993-1994).

Neoklasik modelde; ölçeğe göre sabit getiri, sermayenin azalan marjinal verimliliği, teknolojik gelişmenin dışsallığı ve üretim faktörleri arasındaki ikame esnekliği temel varsayımlar olarak kabul edilmektedir. Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonu üzerinden kurgulanan bu modelde, kişi başına düşen sermaye ve gelir düzeyi üzerinde kamu yatırımlarının geçici etkileri olsa da uzun dönemli (durağan durum) büyüme oranının dışsal faktörlere bağlı olduğu ve vergi politikaları gibi kamu müdahalelerinden etkilenmediği ileri sürülmektedir. Buna karşın, İçsel büyüme modellerinde yeniden üretilebilir fiziki ve beşerî sermaye birikimi, uzun vadeli durağan durum büyümesinin temel belirleyicisi olarak konumlandırılmaktadır. Bu yaklaşımda, sermaye birikim sürecini sekteye uğratabilecek her türlü vergi politikası, büyüme performansı üzerinde doğrudan ve kalıcı negatif etkiler doğurma potansiyeline sahiptir. Ancak literatürde, tüm vergi türlerinin büyüme üzerinde homojen bir etki yaratmayacağı; özellikle bireylerin tüketim tercihlerini ve tasarruf eğilimlerini manipüle eden vergilerin, sermaye birikimi kanalıyla büyüme hızını yavaşlatabileceği varsayılmaktadır. Esasen bu iki yaklaşım arasında vergi politikalarının büyüme üzerindeki etkisine dair süregelen tartışma, bir 'zaman ufku' perspektifi olarak nitelendirilebilir. Her iki ekol de kısa dönemde vergi düzenlemelerinin harcanabilir gelir ve tasarruf hacmi üzerindeki etkileri aracılığıyla sermaye yatırımlarını mobilize edeceğini ve bu kanalla iktisadi büyümeyi uyaracağını kabul etmektedir. Ancak meselenin uzun dönemli izdüşümleri söz konusu olduğunda Neoklasik paradigma, azalan verimler kanunu çerçevesinde, sermaye/emek rasyosunun nihayetinde durağan bir dengeye ulaşacağını savunmaktadır. Bu varsayıma göre, vergi politikaları gibi mali müdahaleler ekonomiyi ancak geçici bir büyüme patikasına sokabilir; uzun vadeli sürdürülebilir büyüme oranı ise vergi politikalarından bağımsız olarak dışsal faktörlerce

belirlenmeye devam eder. (Altuntaş, Kılıç, Mercan ve Yavuz, 2021, s. 56; Lee ve Gordon, 2005, s. 1027-1028; Koç, 2019, s. 249).

Vergi kompozisyonu içerisinde yer alan bazı vergiler, ekonomik birimlerin karar alma süreçlerinde ve piyasa mekanizmasında yarattıkları sapmalar nedeniyle 'bozucu' vergiler olarak nitelendirilmektedir. Genellikle dolaysız vergi grubunda yer alan bu unsurlar; sermaye birikimi, tasarruf eğilimi, Ar-Ge faaliyetleri ve işgücü arzı üzerinde negatif etkiler yaratarak uzun dönemli ekonomik büyümeyi baskılamaktadır. Buna karşın, literatürde 'bozucu olmayan' vergiler kategorisinde değerlendirilen dolaylı vergiler (tüketim vergileri), büyümenin temel kaynakları üzerinde daha sınırlı ve dolaylı bir etki oluşturmaktadır. İçsel büyüme teorileri perspektifinden bakıldığında; gelir üzerinden alınan vergiler (özellikle kurumlar vergisi) sermaye marjinal verimliliğini düşürdüğü için büyümeyi yavaşlatan temel bozucu unsurlar olarak kabul edilir. Tüketim vergileri ise üretim ve yatırım kararlarını doğrudan hedef almadığı için daha nötr bir karakter sergilemektedir. Ancak bu vergilerin büyüme üzerindeki nihai net etkisi; elde edilen vergi hasılatının hangi alanlarda (kamu yatırımı, altyapı vb.) kullanıldığına ve ekonomideki işgücü arz esnekliğinin düzeyine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir (Topal, 2017, s. 187; Nalbant Efe, 2021, s. 263).

1980'li yıllardan günümüze küresel vergi politikaları incelendiğinde; vergi kompozisyonunda dolaylı vergilerin ağırlığının artması, çevresel vergilerin kapsamının genişletilmesi, kurumlar vergisi oranlarında rekabetçi indirimlere gidilmesi ve gelir vergisinde artan oranlılığın yumuşatılarak daha düz oranlı sistemlere geçilmesi gibi temel eğilimler gözlenmektedir. Ancak 2008 küresel finansal krizi, bu süreci yeni bir ikileme taşımıştır. Kriz sonrası dönemde ülkeler; bir yandan artan kamu borçları ve durgunlukla mücadele etmek, diğer yandan sürdürülebilir bütçe disiplini ile ekonomik büyümeyi eş anlı yönetmek zorunda kalmışlardır. Bu konjonktürel baskı, literatürde 'gelir-yansızlığı' varsayımı altında, vergi hasılatını azaltmadan büyüme performansını maksimize edecek optimal vergi yapısı arayışlarını hızlandırmıştır (Nalbant Efe, 2021, s. 260).

Doğrudan ve dolaylı vergiler, maliye politikasının temel yapı taşları olarak; mali sürdürülebilirlik, kamu politikalarının etkinliği ve makroekonomik parametreler üzerinde kritik bir etki alanına sahiptir. Vergi kompozisyonundaki yapısal değişimler; yatırım, tasarruf ve tüketim kararlarını manipüle ederek uzun dönemli büyüme performansını doğrudan şekillendirme potansiyeli taşımaktadır (Korbi ve Zani, 2021, s. 49). Dolaylı vergiler; elde edilen gelir, servet ve kazancın tüketim, üretim veya dış ticaret süreçleri aracılığıyla harcanması aşamasında ortaya çıkan mali yükümlülüklerdir. Mal ve hizmetlerin fiyatına dahil edilen bu vergiler, yansıma mekanizması (ileri veya geri yansıma) sayesinde vergi yükünün nihai tüketiciye devredilmesine olanak tanır. Ödeme gücü ilkesini doğrudan merkeze almayan ve tüm ekonomik işlemleri kapsayan bu 'objektif' nitelikli vergilerde, vergi yükünü fiilen üstlenecek birincil mükellefin belirsizliği söz konusudur. En yalın tanımıyla; gelir ve servet üzerinden tahsil edilen yükümlülükler 'dolaysız vergiler' olarak nitelendirilirken; bireylerin mal ve hizmet tüketimi üzerinden alınan vergiler 'dolaylı vergiler' olarak kategorize edilmektedir. Bu bağlamda; gelir vergisi, kurumlar vergisi, emlak vergisi, motorlu taşıtlar vergisi ile veraset ve intikal vergisi dolaysız vergi grubunda; Katma Değer Vergisi (KDV) ve Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ise dolaylı vergi grubunda yer alan temel enstrümanlardır (Eren vd., 2018, s. 3). Dolaylı vergiler vergi adaleti perspektifinden değerlendirildiğinde; tüketim harcamalarını kısıtlayarak marjinal tasarruf eğilimini teşvik etme potansiyeline sahip olsa da, gelir dağılımı üzerindeki regresif (ters oranlı) etkisi nedeniyle toplumsal refah dengesini bozabilmektedir. Tüketim kararlarını manipüle etmesi ve düşük gelirli gruplar üzerinde oransal olarak daha yüksek bir mali yük oluşturması, bu vergilerin 'adaletsiz' olarak nitelendirilmesine yol açmaktadır. Ancak dolaylı vergiler, iktisadi kalkınma stratejileri açısından önemli avantajlar da sunmaktadır. Örneğin Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ve gümrük vergilerinin eş anlı kullanımı; lüks tüketim mallarının üretim ve ithalatını baskılayarak, kısıtlı ulusal tasarrufların ve döviz rezervlerinin stratejik alanlara kanalize edilmesine imkan tanır (Şaşmaz ve Yayla, 2018, s. 320).

Mekanik açıdan bakıldığında, dolaylı vergilendirme, doğrudan vergilendirmeye kıyasla daha geniş bir tabana yayıldığı için kamu gelirlerinin toplanmasında operasyonel bir kolaylık sağlamaktadır. Prensipte tüketimi hedef alan bu vergiler, makroekonomik dengeler ve demografik yapı üzerinde doğrudan yansımalara sahiptir. Söz konusu etkilerin ciddiyetini ve yönünü (pozitif/negatif) tayin edebilmek amacıyla iktisat literatüründe çok sayıda nitel ve nicel ampirik çalışma yürütülmektedir (Cosmina-Ştefania, 2018, s. 114). Bu doğrultuda çalışma dolaylı vergilerle ekonomik büyüme ilişkisini ele almaktadır. Çalışmada elde edilecek bulgular özellikle politika yapıcılara dolaylı vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini göstererek katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Ekonomik büyüme, ulusların ekonomi politikalarındaki öncelikli hedeflerin başında yer almaktadır. Bu stratejik önemine binaen, büyümenin belirleyicilerini tanımlamaya yönelik literatürde kapsamlı bir teorik ve ampirik külliyat oluşmuştur. Yürütülen çalışmalar neticesinde; beşerî ve fiziksel sermaye birikimi, eğitim ve sağlık altyapısı, tasarruf ve yatırım eğilimleri gibi temel dinamiklerin yanı sıra; vergilendirme rejimleri, kamu sektörünün büyüklüğü, borç stokları ve kurumsal kalite gibi yapısal unsurların büyüme performansı üzerinde belirleyici olduğu saptanmıştır. Ayrıca; ticari açıklık, finansal derinleşme, teknolojik inovasyon, Ar-Ge harcamaları, doğrudan yabancı sermaye girişleri ve küreselleşme gibi dışsal ve dinamik faktörlerin de iktisadi büyüme süreçlerini doğrudan etkileyen kritik parametreler olduğu belirlenmiştir (Öztürk, 2021, s. 431). Çalışmaya bu kapsamda ekonomik büyümenin belirleyicilerinden dışa açıklık ve gayrisafi sabit sermaye oluşumu da eklenmiştir.

Dışa açıklık, ihracat ve ithalat hacmi üzerinden bir ekonominin küresel sisteme entegrasyon düzeyini temsil etmektedir. Serbest ticaret rejimi; rekabetçi bir piyasa ekosistemi yaratarak üretimde verimlilik artışını tetiklemekte, yerli ürünlerin küresel pazarlara erişimini kolaylaştırarak ölçek ekonomilerinden faydalanılmasına imkan tanımaktadır. Bu çerçevede dış ticaret; sadece yeni pazar fırsatları sunmakla kalmayıp, döviz rezervlerinin artırılması, doğrudan yabancı yatırımların (DYY) cezbedilmesi ve teknolojik inovasyonun teşviki noktalarında (özellikle gelişmekte olan ekonomiler için) stratejik bir kaldıraç görevi üstlenmektedir. 1990'lı yıllardan itibaren kalkınma paradigmasının merkezine yerleşen ticari serbestleşme; IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların önerdiği temel politika setlerinin ana sütununu oluşturmuştur. Literatürdeki hakim teorik argüman, ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerinde canlandırıcı bir etkiye sahip olduğu yönündedir (Dinçer, 2025, s. 405).

Sabit sermaye yatırımları, iktisat tarihi boyunca hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomiler için büyümenin en temel belirleyicilerinden biri olarak kabul edilmiştir. Yatırımların büyüme üzerindeki etkisine dair kuramsal tartışmalar Klasik iktisatçılara kadar uzanmaktadır. Klasikler, fiziki sermaye oluşumunu ekonomik genişlemenin merkezine yerleştirmişlerdir. Benzer şekilde Keynesyen ekol, toplam talep yönetimi ve gelir düzeyinin tayininde yatırım harcamalarına stratejik bir rol atfetmiştir. Modern dönemde ise Romer ve Lucas tarafından geliştirilen İçsel Büyüme Modelleri, sermaye birikimindeki artışın büyüme oranlarında geçici değil, kalıcı bir ivmelenme yaratabileceğini teorik olarak kanıtlamıştır. 1980 sonrası süreçte beşerî sermaye ve teknoloji gibi unsurların öne çıkmasıyla bu öncelik nispi olarak değişse de, sabit sermaye stoku ülkeler arası gelişmişlik farklarını açıklayan temel bir parametre olma özelliğini korumuştur. Özetle iktisat teorisi; sermaye oluşumunun, bir ekonominin üretim kapasitesini ve potansiyel büyüme sınırlarını belirleyen kritik bir faktör olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda sermaye yetersizliği, sürdürülebilir büyüme patikasının önündeki en ciddi yapısal engel olarak değerlendirilmektedir. Nitekim ampirik literatürün büyük bir bölümü, sabit sermaye yatırım oranı (yatırım/GSYH) yüksek olan ülkelerin, düşük yatırım eğilimine sahip ülkelere kıyasla belirgin şekilde daha yüksek bir büyüme performansı sergilediğini doğrulamaktadır (Esen ve Farahmand, 2020, s. 132).

2. Literatür İncelemesi

Çalışmanın bu bölümünde dolaylı vergiler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran ampirik çalışmalar ele alınmaktadır. Bu kapsamda ilgili ilişkiyi araştıran ampirik çalışmalar ikiye ayrılarak Tablo 1'de Türkiye için Tablo 2'de ise diğer örneklemler için bulgular özetlenmektedir.

Tablo 1'de yer alan Türkiye özelindeki bulgular birtakım ilişkilere işaret etmekle birlikte birtakım farklı kanıtların varlığı da dikkat çekmektedir. Dolaylı vergiler ve ekonomik büyüme arasında nedensel ilişkilere odaklanan çalışmaların bulguları şu şekildedir: (a) Dolaylı vergiler ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi yoktur (Durkaya ve Ceylan, 2006; Mucuk ve Alptekin, 2008; Terzi ve Yurtkuran, 2016; Durucan, 2023). (b) Dolaylı vergilerden ekonomik büyümeye tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır (Eren vd. 2018; Songur ve Yüksel, 2018; Öztürk, 2021). (c) Dolaylı vergiler ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi geçerlidir (Sağdıç ve Aydın, 2021). Dolayısıyla Türkiye özelinde nedensellik metodolojisine dayalı olarak yürütülen ampirik çalışmalar belirgin bir ilişkiye işaret etmekten uzak olsa da göreli olarak dolaylı vergilerin ekonomik büyümenin nedeni olduğu görüşü daha geçerli olduğu söylenebilir. Nedensel ilişkilerin ötesinde geriye kalan araştırmacılar dolaylı vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki muhtemel etkilerine odaklanmışlardır. Bu araştırmaların bulguları dolaylı vergilerin ekonomik büyüme üzerinde pozitif (Ünlükaplan ve Arısoy, 2011; Korkmaz vd. 2019; Özen vd. 2022; Kara ve Hoylu, 2023; Korkmaz ve Korkmaz, 2023; Kamacı ve Kurt, 2024; Zararsız ve Barlas, 2024; Altınok, 2025) veya negatif (Yılmaz ve Tezcan, 2017; Boğa, 2020) etkileri olabileceğini ima etmektedir. Bununla birlikte dolaylı vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisine yönelik kanıtlar göreli olarak daha baskındır.

Tablo 1: *Türkiye'de Dolaylı Vergiler ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Yönelik Bulgular*

Yazarlar	Örneklem	Yöntem	Bulgu
Durkaya ve Ceylan (2006)	1980-2004 Türkiye	Granger Nedensellik	DV ve EB arasında nedensel ilişki yoktur.
Yılmaz ve Tezcan (2007)	1980-2005 Türkiye	Johansen Eşbütünleşme	DV EB'yi negatif etkilemektedir.
Mucuk ve Alptekin (2008)	1975-2006 Türkiye	Granger Nedensellik	DV ve EB arasında nedensel ilişki yoktur.
Ünlükaplan ve Arısoy (2011)	1968-2006 Türkiye	VAR	DV ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Terzi ve Yurtkuran (2016)	1980-2013 Türkiye	Toda-Yamamoto Nedensellik	DV ve DB arasında nedensel ilişki yoktur.
Eren vd. (2018)	1975-2013 Türkiye	Hacker ve Hatemi-J Nedensellik	DB'den EB'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Songur ve Yüksel (2018)	1980-2015 Türkiye	Granger, Toda-Yamamoto ve Frekans Nedensellik	DV'den EB'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Korkmaz vd. (2019)	2006Q1-2018Q3 Türkiye	ARDL	DV EB'yi pozitif etkilemektedir.
Boğa (2020)	Türkiye	NARDL	DV'deki pozitif bir şok EB'yi negatif etkilemektedir.
Sağdıç ve Aydın (2021)	2006-2018 Türkiye (İl Bazında)	Panel Nedensellik	DV ve EB arasında çift yönlü nedensellik vardır.
Öztürk (2021)	1965-2019 Türkiye	Frekans Nedensellik	DV'den EB'ye doğru orta ve uzun dönemde tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Özen vd. (2022)	2006-2020 Türkiye	Johansen Eşbütünleşme	DV EB'yi pozitif etkilemektedir.
Durucan (2023)	1963-2021 Türkiye	Toda-Yamamoto Nedensellik	DV ve EB arasında nedensel ilişki yoktur.
Kara ve Hoylu (2023)	1990-2019 Türkiye	Johansen Eşbütünleşme	DV EB'yi pozitif etkilemektedir.
Korkmaz ve Korkmaz (2023)	2006Q1-2022Q4 Türkiye	ARDL	DV EB'yi pozitif etkilemektedir.
Kamacı ve Kurt (2024)	2006Q2-2021Q3 Türkiye	OLS	DV EB'yi pozitif etkilemektedir.
Zararsız ve Barlas (2024)	1980-2023 Türkiye	Johansen Eşbütünleşme	DV EB'yi pozitif etkilemektedir.
Altınok (2025)	2006Q1-2025Q1 Türkiye	Fourier ADL	DV EB'yi pozitif etkilemektedir.

Not: DV: Dolaylı Vergileri, EB: Ekonomik Büyüme.

Tablo 2'de yer alan diğer örneklemler özelinde ampirik çalışmalar ise birtakım farklılıklara işaret etmektedir. Türkiye özelinde yürütülen çalışmaların aksine araştırmacılar nedensellik mekanizmaları yerine dolaylı vergilerin etkisine odaklanmışlardır. Bununla birlikte, dolaylı vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine dair sunulan ampirik kanıtlar belirgin bir etkiye işaret etmemektedir. Bu konuda hakkındaki çalışmalar, farklı örneklemler üzerinden dolaylı vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine dair çeşitli sonuçlara ulaşmışlardır. Bu doğrultuda birçok çalışma, söz konusu etkileşimi pozitif (Topal, 2017; Sandalcı ve Sandalcı, 2017; Ogundana vd., 2017; Bazgan, 2018; Nguyen, 2019; Rehman vd., 2020; Rexha vd., 2021; Abata vd., 2023; Garg vd., 2025) olarak tespit etmiştir. Buna karşın, ilgili etkinin negatif (Demir ve Sever, 2017; Abd Hakim, 2022; Mamo, 2023; Shaqiri vd., 2024) veya istatistiksel olarak anlamsız

(Ilaboya ve Mgbame, 2012; Kutbay, 2021; Durga Prasad vd., 2022) olduğunu ortaya koyan ampirik kanıtlar da mevcuttur.

Tablo 2: *Diğer Ülkelerde Dolaylı Vergiler ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Yönelik Bulgular*

Yazarlar	Örneklem	Yöntem	Bulgu
Ilaboya ve Mgbame (2012)	1980-2011 Nijerya	ARDL	DV ve EB arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur.
Topal (2017)	1971-2014 OECD	Panel Veri	DV EB'yi pozitif etkilemektedir.
Demir ve Sever (2017)	1980-2014 OECD	Panel Veri	DV EB'yi negatif etkilemektedir.
Sandalcı ve Sandalcı (2017)	1990-2014 OECD	Panel Veri	DV EB'yi pozitif etkilemektedir.
Ogundana vd. (2017)	1994-2013 Nijerya	OLS	DV EB'yi pozitif etkilemektedir.
Bazgan (2018)	2009Q2-2017Q2 Romanya	VAR	DV EB'yi pozitif etkilemektedir.
Nguyen (2019)	2003-2017 Vietnam	OLS	DV EB'yi pozitif etkilemektedir.
Rehman vd. (2020)	1996-2018 Asya Ülkeleri	Panel Veri	DV EB'yi pozitif etkilemektedir.
Kutbay (2021)	2000-2017 OECD	Panel Veri	DV ve EB arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur.
Rexha vd. (2021)	2006M1-2016M9 Kosova	VAR	DV EB'yi pozitif etkilemektedir.
Abd Hakim (2022)	2000-2020 47 Gelişmiş 90 Gelişmekte Olan	Panel Veri	DV EB'yi negatif etkilemektedir.
Durga Prasad vd. (2022)	1990-2021 India	ARDL	DV ve EB arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur.
Abata vd. (2023)	1995-2021 Nijerya	ARDL	DV EB'yi pozitif etkilemektedir.
Mamo (2023)	1991-0215 ABD Eyalet Bazında	Panel Veri	DV EB'yi negatif etkilemektedir.
Shaqiri vd. (2024)	1995-2020 10 Ülke	Panel Veri	DV EB'yi negatif etkilemektedir.
Garg vd. (2025)	2017M8-2024M3 India	ARDL	DV EB'yi pozitif etkilemektedir.

Not: DV: Dolaylı Vergileri, EB: Ekonomik Büyüme.

Özetle ampirik literatür bulguları Türkiye özelinde dolaylı vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisini göreli olarak desteklese de diğer örneklemler için bu ilişki net değildir. Bununla birlikte dolaylı vergilerin etkisini sınarken ekonomik büyümenin diğer belirleyicilerinin etkisini ihmal etmek yanlı sonuçlara yol açabilir. Bu kapsamda bu çalışma dolaylı vergilerin etkisini ortaya koyarken ekonomik büyümenin önemli etmenleri olan dışa açıklık ve gayrisafi sabit sermaye yatırımlarının etkisini de dikkate almaktadır. Ayrıca bunu yaparken farklı özelliklere sahip alternatif tahmincilerle dolaylı vergilerin etkisi ortaya konularak karşılaştırmaları sonuçlar sunulmaktadır. Son olarak güncel dönemi kapsayacak şekilde yaklaşık yarım asırlık verilerin analiz edilerek taze kanıtlar sunulması bu çalışmayı önemli kılmaktadır.

3. Metodoloji

Bu çalışmada Türkiye için 1968-2024 dönemi yıllık verilerini kullanarak dolaylı vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri analiz edilmektedir. Bunu yaparken ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden olan dış ticaret ve yatırımları temsilen sırasıyla dışa açıklık rasyosu ve gayrisafi sabit sermaye oluşumunun etkisi de dikkate alınmaktadır. Tablo 3'de sunulduğu üzere dolaylı vergiler serisi OECD diğer veriler ise Dünya Bankası veri tabanından temin edilmiştir. Ele

alınan değişkenlere ilişkin betimleyici istatistikler Tablo 4'de yer alırken tahmini gerçekleştirilecek ekonometrik model denklik (1)'de sunulmaktadır.

Tablo 3: *Değişkenlerin Tanımlanması*

Değişkenler	Kısaltma	Birim	Kaynak
Ekonomik Büyüme	EG	Kişi Başına Düşen (2015 $ Sabit Fiyatlar)	WDI
Dolaylı Vergiler	ITAX	%GSYİH	OECD
Dışa Açıklık	TRADE	%GSYİH	WDI
Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu	GFCF	%GSYİH	WDI

Tablo 4: *Betimleyici İstatistikler*

	EG	ITAX	TRADE	GFCF
Ortalama	8.732091	1.908540	3.498100	3.069889
Medyan	8.680616	1.955275	3.680033	3.135338
Maksimum	9.641800	2.513412	4.380754	3.492683
Minimum	8.046037	1.067219	2.120264	2.474268
Standart Sapma	0.461992	0.454263	0.585244	0.287046
Jarque-Bera	3.799751	6.025480	7.529991	4.673483
Olasılık Değeri	0.149587	0.049157	0.023168	0.096642
Gözlem Sayısı	57	57	57	57

Tablo 3'de yer alan betimleyici istatistikler ele alınan serilerin ortalama, medyan, maksimum, minimum ve standart sapma değerlerine göstermektedir. Jarque-Bera istatistiği ve buna tekabül eden olasılık değeri ise ele alınan serilerin %1 önem düzeyinde normal dağıldığını göstermektedir.

$$\ln EG_t = \beta_0 + \beta_1 \ln ITAX_t + \beta_2 \ln TRADE_t + \beta_3 \ln GFCF_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklik (1)'de bağımlı değişken ekonomik büyümeyi temsilen sıklıkla kullanılan kişi başına düşen gelirdir. β_1, β_2 ve β_3 notasyonları ise sırasıyla dolaylı vergiler, dışa açıklık ve gayrisafi sabit sermaye oluşumunun katsayılarını temsil etmektedir. β_0 ve ε_t ise sırasıyla sabit ve hata terimini ifade etmektedir. Serilerin önünde yer alan "ln" ifadesi logaritmik dönüşüm uygulandığını ima etmektedir. Önsel olarak dolaylı vergilerin ekonomik büyümeyi etkisinin pozitif olması beklenmektedir. Önceki ampirik literatür incelendiğinde ekonomik büyümenin belirleyicileri olarak dışa açıklık (Yapraklı, 2017; Alper, 2019; Garg vd. 2025), gayrisafi sabit sermaye yatırımı (Bozatli ve Serin, 2025; Açıkgöz, 2008; Yılmaz ve Tezcan, 2007; Boğa, 2020) ve her ikisini de (Serin ve Akça, 2022; Utkulu ve Özdemir, 2004) modele dahil çalışmalar bulunmaktadır. Bu kapsamda, ekonomik büyümenin belirleyicilerinin etkisini de göz önünde bulundurmak adına modele dahil edilen dışa açıklık (dış ticareti temsilen) ve gayrisafi sabit sermaye oluşumunun (yatırımları temsilen) etkilerinin pozitif olması öngörülmektedir. Tablo 5'de sunulduğu üzere, ele alınan modelde çok doğrusallık sorunu bulunmamaktadır.

Tablo 5: *VIF Sonuçları*

	ITAX	TRADE	GFCF	Ortalama
VIF	2.08	3.83	3.85	3.25

Ampirik araştırma aşamasında metodolojik olarak üç aşamadan oluşan zaman serisi teknikleri kullanılmaktadır. İlk aşamada, serilerin birim kök ve durağanlık özellikleri incelenmektedir. Zira ekonometrik analizlerde öncelikle birim kök testi yapmak ve buna uygun metodolojiyi takip etmek önem taşımaktadır. Bu bağlamda, ADF (Dickey ve Fuller, 1979) birim kök ve KPSS (Kwiatkowski vd. 1992) durağanlık testiyle serilerin entegrasyon özellikleri sınanmaktadır. Ele alınan serilerin entegrasyon derecesi belirlendikten sonra, denklem (1)'de sunulan ekonometrik model kapsamında uzun dönemli bir ilişkinin var olup olmadığı Bayer ve Hanck (2013) eşbütünleşme yöntemiyle araştırılmaktadır. Bu yöntemde, yazarlar küçük örneklemler için test

istatistiğinin özelliklerini iyileştirmek amacıyla Fisher formülüne dayalı bir metodoloji geliştirmişlerdir (Muradov vd. 2024). Fisher denklemi aşağıdaki gibidir:

$$EG - JOH = -2[\ln(PEG) + \ln(PJOH)] \quad (2)$$

$$EG - JOH - BO - BDM = -2[\ln(PEG) + \ln(PJOH) + \ln(PBO) + \ln(PBDM)] \quad (3)$$

Denklem (2) ve (3)'te kısaltma olarak belirtilen EG, PJOH, PBO ve PBDM sırasıyla Engle ve Granger (1987), Johansen (1991), Boswijk (1995) ve Banerjee vd. (1998) tarafından geliştirilen eşbütünleşme test istatistikleridir. Bu farklı eşbütünleşme yaklaşımlarının bir kombinasyonunu sunan Bayer ve Hanck (2013) metodolojisiyle uzun dönem ilişkinin varlığı araştırılmaktadır. Son aşamada ise eşbütünleşme ilişkisi belirlenirse, uzun dönem tahminler gerçekleştirilmektedir. Buna göre, FMOLS (Phillips ve Hansen, 1990), DOLS (Stock ve Watson, 1993) ve CCR (Park, 1992) gibi farklı yapısal özelliklere sahip tahmincilerle uzun dönem katsayılar hesaplanmaktadır.

4. Ampirik Sonuçlar

Analiz sürecinin ilk adımında ele alınan serilerin birim kök ve durağanlık özellikleri sınanarak sonuçları Tablo 6'da raporlanmıştır.

Tablo 6: *Birim Kök Test Sonuçları*

	ADF		KPSS	
Değişkenler	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
EG	1.084	-7.132*	0.912	0.239[a]
ITAX	-0.600	-8.469*	0.705	0.249[a]
TRADE	-2.211	-6.338*	0.856	0.200[a]
GFCF	-1.834	-7.038*	0.954	0.077[a]

Not: * *ifadesi %1 önem düzeyinde serinin birim kök içermediğini a ise %5 önem düzeyinde serinin durağan olduğunu göstermektedir.*

Tablo 6'da yer alan ADF test bulgularına göre, tüm seriler düzey değerlerinde birim kök içermekte olup birinci farklarında durağan hâle gelmektedir. KPSS durağanlık testi bulgularına göre de tüm seriler birinci farklarında durağandır. Buna göre, tüm seriler I (1) özelliklerini paylaştıkları için Bayer ve Hanck (2013) yöntemiyle eşbütünleşme ilişkisi araştırılmıştır. Bu araştırmaya ilişkin bulgular Tablo 7'de raporlanmıştır.

Tablo 7: *Eşbütünleşme Test Sonuçları*

	Test İstatistiği	**Kritik Değer (%5)**
EG-J	13.627*	10.637
EG-J-Ba-Bo	32.334*	20.486

Not: * *ifadesi %5 önem düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini göstermektedir.*

Tablo 7'de yer alan bulgulara göre, eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ima eden temel hipotez %5 önem düzeyinde reddedilmiştir. Buna göre, seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olup uzun dönemde birlikte hareket etmektedirler. Bu doğrultuda uzun dönem katsayılar hesaplanarak Tablo 8'de raporlanmıştır.

Tablo 8: *Uzun Dönem Tahmin Sonuçları*

Değişkenler	FMOLS	DOLS	CCR
ITAX	0.239**	0.174***	0.251**
	(0.043)	(0.093)	(0.028)
	[0.115]	[0.101]	[0.111]
TRADE	0.280**	0.350**	0.276**
	(0.022)	(0.017)	(0.024)
	[0.119]	[0.141]	[0.119]
GFCF	0.821*	0.791*	0.801*
	(0.001)	(0.008)	(0.001)
	[0.240]	[0.285]	[0.239]
C	4.789*	4.751*	4.843*
	(0.000)	(0.000)	(0.000)
	[0.455]	[0.513]	[0.441]
R^2	0.86	0.93	0.86

*Not: Olasılık değerleri parantez içinde standart hatalar köşeli parantezde gösterilmiştir. *, ** ve *** notasyonları sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.*

Tablo 8'de yer alan uzun dönem tahmin sonuçlarına göre, üç tahminci de benzer sonuçlara işaret etmektedir. Buna göre, dolaylı vergiler ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Türkiye'nin mevcut vergi geliri kompozisyonu göz önüne alındığında dolaylı vergiler doğrudan vergilere kıyasla daha yüksek bir paya sahiptir. Dolayısıyla kamu maliyesinin finansmanında çoğunlukla toplanması kolay KDV ve ÖTV gibi dolaylı vergilere dayanılmaktadır. Bunlardan ilki optimal vergilendirme açısından bozucu olmayan diğeri ise bozucu vergilendirme kategorisinde değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, dolaylı vergilerin kompozisyonu açısından hangisinin baskın olacağı (bunların dışında kalan dolaylı vergiler de söz konusu) net olmamakla birlikte elde edilen ampirik sonuçlar etkinin teorik beklentilerle uyumlu ve pozitif olması yönünde kanıtlar sunmaktadır. Dahası asıl kritik nokta dolaylı vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki nihai etkisi, elde edilen vergi hasılatının hangi alanlarda (kamu yatırımı, altyapı vb.) kullanıldığına bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Buna göre, kamu tarafından uzun dönemde verimliliği arttıracak yatırımların finansmanında kullanılan dolaylı vergiler ekonomik büyümeyi bu çalışmada tespit edildiği gibi pozitif etkileyecektir. Dolaylı vergilerin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğine dair bulgu, gerek Türkiye (Ünlükaplan ve Arısoy, 2011; Korkmaz vd. 2019; Özen vd. 2022; Kara ve Hoylu, 2023; Korkmaz ve Korkmaz, 2023; Kamacı ve Kurt, 2024; Zararsız ve Barlas, 2024; Altınok, 2025 gerekse de diğer örneklemler (Topal, 2017; Sandalcı ve Sandalcı, 2017; Ogundana vd. 2017; Bazgan, 2018; Nguyen, 2019; Rehman vd. 2020; Rexha vd. 2021; Abd Hakim, 2022; Abata vd. 2023; Shaqiri vd. 2024; Garg vd. 2025) için yürütülen ampirik çalışma bulgularıyla uyumluluk göstermektedir. Katsayı esnekliği açısından ise dolaylı vergilerdeki %1'lik artış ekonomik büyümeyi ortalama olarak %0.221 arttırmaktadır (FMOLS: %0.239, DOLS: %0.174, CCR: %0.251). Katsayı işareti açısından benzer bulgular dışa açıklık ve gayrisafi sabit sermaye oluşumu için de geçerlidir. Buna göre, dışa açıklık ve gayrisafi sabit sermaye ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Dışa açıklık ve gayrisafi sabit sermaye oluşumundaki %1'lik artış sırasıyla ekonomik büyümeyi ortalama olarak %0.302 ve %0.804 arttırmaktadır. Ortalama etki açısından göreli olarak ekonomik büyümeyi en çok katkı gayrisafi sabit sermaye oluşumundan gelmektedir. Dışa açıklık ve gayrisafi sabit sermayenin ekonomik büyümeye ilişkin pozitif etkisi teorik ve ampirik çalışmalarla uyumluluk göstermektedir (Dinçer, 2025; Esen ve Farahmand, 2020).

5. Sonuç ve Politika Önerileri

Kamu maliyesinin en temel araçlarından biri olan vergileme, sadece kamu harcamalarının finansman kaynağı değil, aynı zamanda iktisadi kararlar üzerinde yönlendirici etkisi bulunan makroekonomik bir politika aracıdır. Vergi yapısının bileşimi, bireylerin ve firmaların harcama, tasarruf ve yatırım eğilimlerini etkileyerek ekonomik büyüme süreci üzerinde belirleyici bir rol

oynamaktadır. Bu bağlamda, vergi yükünün doğrudan ve dolaylı vergiler arasındaki dağılımı, bir ekonominin uzun dönemli büyüme performansını şekillendiren kritik unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Söz konusu iktisadi etkileşimden hareketle bu çalışmada, Türkiye için yaklaşık yarım asırlık bir dönemi kapsayan güncel verilerden (1968-2024) hareketle dolaylı vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri analiz edilmektedir. Bunu yaparken ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden dışa açıklık rasyosu ve gayrisafi sabit sermaye oluşumunun etkisi de dikkate alınmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre, eşbütünleşme ilişkisinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, seriler uzun dönemde birlikte hareket etmektedirler. Üç farklı tahminciden elde edilen uzun dönem sonuçlarına göre, dolaylı vergilerin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Esneklik katsayıları dikkate alındığında, dolaylı vergilerdeki %1'lik bir artışın ekonomik büyümeyi ortalama %0.221 (FMOLS: %0.239, DOLS: %0.174, CCR: %0.251) oranında artırdığı tespit edilmiştir. Bu durum, Türkiye'de dolaylı vergilerin kamu gelirlerinde sağladığı istikrarın, kamu yatırımları ve altyapı harcamaları kanalıyla büyümeyi besleyen bir unsur olarak işlev gördüğüne işaret etmektedir. Benzer şekilde dışa açıklık ve gayrisafi sabit sermaye yatırımının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Analiz sonuçlarına göre, dışa açıklık ve gayrisafi sabit sermaye oluşumundaki %1'lik bir artış, büyümeyi sırasıyla ortalama %0.302 ve %0.804 oranında artırmaktadır. Göreli olarak ekonomik büyümeye en yüksek katkının gayrisafi sabit sermaye oluşumundan gelmesi, Türkiye ekonomisinde fiziksel sermaye birikiminin temel büyüme motoru olma özelliğini koruduğunu teyit etmektedir.

Elde edilen ampirik kanıtlar ışığında, Türkiye'de dolaylı vergilerin büyüme dostu bir nitelik sergilediği görülmektedir. Ancak bu bulgu, vergi yükünün kontrolsüz bir şekilde dolaylı vergilere kaydırılması gerektiği şeklinde yorumlanmamalıdır. Politika yapıcılar için temel strateji, vergi sisteminin etkinliğini artırırken gelir dağılımı adaletini de gözeten bir denge kurmak olmalıdır. Dolaylı vergilerin tüketim kararlarını tasarruf lehine etkileme potansiyeli, yatırımlar için gerekli iç kaynakların oluşumuna katkı sağlayabilir. Bununla birlikte, dolaylı vergilerin düşük gelirli kesimler üzerindeki olası regresif etkilerini hafifletmek amacıyla; temel ihtiyaç maddelerinde düşük, lüks tüketim ürünlerinde ise daha seçici ve yüksek oranlı bir vergilendirme mimarisinin sürdürülmesi önem arz etmektedir.

Diğer yandan, dışa açıklık ve sabit sermaye yatırımlarının büyüme üzerindeki pozitif etkisi, Türkiye'nin küresel piyasalara entegrasyonunu derinleştirmesi ve yatırım ortamında istikrarı sağlaması gerektiğini teyit etmektedir. Politika yapıcılar, yüksek teknoloji odaklı ihracatı teşvik eden ticaret stratejilerine ağırlık vermeli ve sabit sermaye oluşumunu sadece fiziki yapılarla sınırlı tutmayıp dijital dönüşüm ve Ar-Ge yatırımlarıyla desteklemelidir. Nihayetinde, dolaylı vergilerden elde edilen hasılatın beşerî sermaye ve teknolojik altyapı gibi verimlilik artışı sağlayacak alanlara kanalize edilmesi, Türkiye'nin uzun dönemli büyüme patikasını daha sürdürülebilir bir zemine taşıyacaktır.

Bu çalışma, dolaylı vergiler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye özelinde uzun bir zaman serisiyle ortaya koymuş olsa da gelecek çalışmalarda dolaylı vergilerin alt bileşenleri olan KDV ve ÖTV gibi vergi türlerinin büyüme üzerindeki etkileri ayrı ayrı analiz edilerek, hangi vergi kaleminin büyüme dostu karakterde daha baskın olduğu belirlenebilir.

Kaynakça

Abata, M. A., Osamor, I. P., & Elluh, C. C. (2023). The effect of direct and indirect taxes on economic growth: Evidence from Nigeria. *EPRA International Journal of Economics, Business and Management Studies (EBMS), 10*(6), 87-97.

Abd Hakim, T., Karia, A. A., David, J., Ginsad, R., Lokman, N., & Zolkafli, S. (2022). Impact of direct and indirect taxes on economic development: A comparison between developed and developing countries. *Cogent Economics & Finance*, *10*(1), 2141423.

Açıkgöz, Ş. (2008). Türkiye'de vergi gelirleri, vergi yapısı ve iktisadi büyüme ilişkisi: 1968-2006. *Ekonomik Yaklaşım*, *19*(68), 91-113.

Akça, H. ve Bozatlı, O. (2017). İbn-i Haldun perspektifinden devlet, regülasyon ve kamu ekonomisi. *Y., Yeşil, Şaban Ertekin, V., Yurdadoğ ve S., Demirtürk (Ed.), Sosyo-ekonomik stratejiler V: Türk dünyası araştırmaları* içinde (ss. 8-22). *London: IJOPEC Publication*.

Akgöl, G. A. ve Gök, M. (2025). Vergileme ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ve seçili gelişmiş ülkeler için bir analiz. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 23*(57), 1501-1530.

Alper, F. O. (2019). Ekonomik büyümenin belirleyicileri: Yapısal kırılmalar altında Türkiye örneği. *Fiscaoeconomia*, *3*(1), 202-227.

Altınok, H. (2025). Türkiye'de konularına göre vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Fourier ADL eşbütünleşme testi. *Vergi Dünyası, 45*(530), 47-56.

Altuntaş, M., Kılıç, E., Mercan, N. ve Yavuz, E. (2021). Vergi gelirleri ve ekonomik büyüme ilişkisinin panel veri yöntemiyle analizi: OECD ülkelerinden kanıtlar. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 53-72.

Banerjee, A., Dolado, J., & Mestre, R. (1998). Error-correction mechanism tests for cointegration in a single-equation framework. *Journal of Time Series Analysis*, *19*(3), 267-283.

Bayer, C., & Hanck, C. (2013). Combining non-cointegration tests. *Journal of Time Series Analysis*, *34*(1), 83-95.

Bazgan, R. M. (2018). The impact of direct and indirect taxes on economic growth: An empirical analysis related to Romania. In *Proceedings of the International Conference on Business Excellence* (Vol. 12, No. 1, pp. 114-127). Sciendo.

Boğa, S. (2020). Türkiye'de vergi gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki asimetrik ilişki: NARDL eşbütünleşme yaklaşımı. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, *55*(1), 487-507.

Boswijk, H. P. (1995). Efficient inference on cointegration parameters in structural error correction models. *Journal of Econometrics*, *69*(1), 133-158.

Bozatli, O., & Serin, S. C. (2025). Public debt and economic growth in G7 countries: do financial and political institutions matter?. *Applied Economics*, 1-15.

Cosmina-Ștefania, C. (2018). The economic impact of indirect taxes on economic growth in European context. *Theoretical and Applied Economics*, *25*(Special), 113-120.

Dam, M. ve Ertekin, Ş. (2018). Türkiye'de vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin analizi. *Vergi Raporu Dergisi*, 228, 19-32.

Demir, M. ve Sever, E. (2017). Vergi gelirleri ekonomik büyüme ilişkisi: OECD ülkelerine ilişkin panel veri analizi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9*(2), 51-66.

Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, *74*(366a), 427-431.

Dinçer, S. (2025). Ticari dışa açıklık, ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar: Seçilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden kanıtlar. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi, 9*(2), 403-420.

Durga Prasad, T., Sharma, A., Mittal, M., Govardhan Reddy, M., & Giri Babu, B. (2022). Economic growth of India and the impact of direct and indirect tax: An ARDL approach. *Journal of Statistics and Management Systems, 25*(7), 1697-1707.

Durkaya, M. ve Ceylan, S. (2006). Vergi gelirleri ve ekonomik büyüme. *Maliye Dergisi*, *150*, 79-89.

Durucan, A. (2023). Türkiye'de ekonomik büyüme ile doğrudan-dolaylı vergiler arasındaki ilişki: Cumhuriyetten günümüze. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25*(100. Yılında Cumhuriyet Özel Sayısı), 185-198.

Engle, R. F., & Granger, C. W. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 251-276.

Eren, M. V., Ergin, A. ve Aydın, H. İ. (2018). Türkiye'de vergi gelirleri ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki: Frekans alanı nedensellik analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 19*(1), 1-18.

Esen, E. ve Farahmand, M. A. (2020). Sabit sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Afganistan üzerine ampirik bir analiz. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(17), 131-136.

Esener, S. Ç. ve Yereli, A. B. (2025). OECD üyesi ülkeler ve Türkiye'de dolaylı vergiler, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arası nedensellik ilişkisi mevcut mu? *Sosyoekonomi, 33*(65), 449-480.

Garg, S., Mittal, S., & Garg, A. (2025). Investigating the implications of goods and services tax revenue on economic growth: Empirical insight from Indian economy. *Statistics and Public Policy, 12*(1), 2436196.

Gülşen, M. İ. ve Özer, M. O. (2024). Dolaylı vergi gelirleri ile enflasyon oranı arasındaki saklı ilişkinin analizi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17*(4), 912-924.

Ilaboya, O. J., & Mgbame, C. O. (2012). Indirect tax and economic growth. *Research Journal of* Finance *and Accounting, 3*(11), 70-82.

Johansen, S. (1991). Estimation and hypothesis testing of cointegration vectors in Gaussian vector autoregressive models. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1551-1580.

Kamacı, A. ve Kurt, O. (2024). Dolaylı ve dolaysız vergilerin enflasyon ve ekonomik büyümeye etkilerinin incelenmesi: Türkiye örneği. *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 7*(1), 133-152.

Kara, M. A. ve Hoylu, M. (2023). Türkiye ekonomisinde dolaylı ve dolaysız vergilerin ekonomik büyümeye etkileri. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5*(1), 1-13.

Karayılmazlar, E. ve Göde, B. (2017). Vergi yükünün ekonomik büyüme üzerine etkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10*(4), 131-142.

Koç, Ö. E. (2019). Türkiye'de vergi yükü ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Alanya Akademik Bakış, 3*(3), 247-259.

Korbi, A., & Zani, B. (2021). The impact of direct and indirect taxes on economic growth: An empirical study in Albania. *Journal of Danubian Studies and Research, 11*(2), 48-61.

Korkmaz, S. ve Korkmaz, Ö. (2023). Türkiye'de uygulanan vergi türlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 6*(2), 32-47.

Korkmaz, S., Yilgor, M., & Aksoy, F. (2019). The impact of direct and indirect taxes on the growth of the Turkish economy. *Public Sector Economics, 43*(3), 311-323.

Kutbay, H. (2021). Vergi yükünün ve yapısının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: OECD ülkeleri için panel veri analizi. *Mali Çözüm Dergisi*, 31, 13-35.

Kwiatkowski, D., Phillips, P. C., Schmidt, P., & Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root: How sure are we that economic time series have a unit root?. *Journal of Econometrics, 54*(1-3), 159-178.

Lee, Y., & Gordon, R. H. (2005). Tax structure and economic growth. *Journal of Public Economics, 89*(5-6), 1027-1043.

Mamo, M. (2023). Direct versus indirect taxes and state income growth: 1991–2015. *Eastern Economic Journal, 49*(4), 516-548.

Mucuk, M. ve Alptekin, V. (2008). Türkiye'de vergi ve ekonomik büyüme ilişkisi: VAR analizi (1975-2006). *Maliye Dergisi, 155*(2), 159-174.

Muradov, A. J., Aydin, M., Bozatli, O., & Tuzcuoglu, F. (2024). Air pollution and life expectancy in the USA: Do medical innovation, health expenditure, and economic complexity matter?. *Science of The Total Environment, 946*, 174441.

Myles, G. D. (2000). Taxation and economic growth. *Fiscal Studies, 21*(1), 141-168.

Nalbant Efe, G. (2021). Gelişmekte olan ülkelerde vergi yapısının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Dinamik panel veri analizi. *Akademik Hassasiyetler, 8*(17), 259-284.

Nguyen, H. H. (2019). Impact of direct tax and indirect tax on economic growth in Vietnam. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business, 6*(4), 129-137.

Ogundana, O. M., Ibidunni, A. S., & Adetoyinbo, A. (2017). Impact of direct and indirect tax on the Nigerian economic growth. *Binus Business Review, 8*(3), 215-220.

Özen, A., Kıdemli, M. ve Ülger, M. (2022). Vergilemenin ekonomik büyümeye etkisi üzerine ampirik bir analiz: Türkiye örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8*(3), 958-974.

Öztürk, Ö. F. (2021). Dolaysız ve dolaylı vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 8*(3), 430-442.

Park, J. Y. (1992). Canonical cointegrating regressions. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 119-143.

Phillips, P. C., & Hansen, B. E. (1990). Statistical inference in instrumental variables regression with I (1) processes. *The Review of Economic Studies, 57*(1), 99-125.

Polat, M. A. (2019). Ekonomik büyüme ile vergi gelirleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: Türkiye örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8*(3), 1991-2009.

Rehman, Z. U., Khan, M. A., & Tariq, M. (2020). Indirect taxation and economic growth relationship: Empirical evidence from Asian countries. *Pakistan Journal of Humanities & Social Sciences Research, 3*(01), 131-144.

Rexha, D., Bexheti, A., & Berisha, H. (2021). The impact of direct and indirect taxes on economic growth: an analytical approach from the Republic of Kosovo. *International Journal of Public Sector Performance Management, 7*(1), 74-86.

Sağdıç, E. N. ve Aydın, D. (2021). Dolaylı ve dolaysız vergiler ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği (2006-2018). *International Journal of Public Finance, 6*(1), 21-46.

Sağdıç, E. N., Yıldız, F. ve Sayın, H. H. (2020). Doğrudan yabancı yatırımlar, vergi gelirleri ve ekonomik büyüme ilişkisi: Kırılgan beşli ülkeler örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 11*(28), 680-699.

Sandalcı, U. ve Sandalcı, İ. (2017). OECD ülkelerinde ekonomik büyüme ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin ampirik analizi: 1990–2014. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9*(1), 51-62.

Serin, Ş. C. ve Akça, H. (2022). BRICS+ T ülkelerinde regülasyon ve ekonomik büyüme ilişkisi: Panel veri analizinden kanıtlar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22*(3), 991-1014.

Shaqiri, V., Elshani, A., & Ahmeti, S. (2024). The effect of direct and indirect taxes on economic growth in developed countries. *Ekonomika, 103*(2), 123-139.

Songur, M. ve Yüksel, C. (2018). Vergi yapısı ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (643), 47-70.

Stock, J. H., & Watson, M. W. (1993). A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 783-820.

Stoilova, D. (2017). Tax structure and economic growth: Evidence from the European Union. *Contaduría y Administración, 62*(3), 1041-1057.

Şaşmaz, M. Ü. ve Yayla, Y. E. (2018). Vergilerin ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi: Avrupa Birliği geçiş ekonomileri örneği. *Maliye Dergisi,* 174, 315-336.

Terzi, H. ve Yurtkuran, S. (2016). Türkiye'de dolaylı/dolaysız vergi gelirleri ve GSYH İlişkisi. *Maliye Dergisi,* 171, 19-33.

Topal, M. H. (2017). Vergi yapısının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: OECD ülkelerinden ampirik bir kanıt. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 5*(3), 183-206.

Utkulu, U. ve Özdemir, D. (2004). Does trade liberalization cause a long run economic growth in Turkey. *Economics of Planning, 37*(3), 245-266.

Ünlükaplan, İ. ve Arısoy, İ. (2011). Vergi yükü ve yapısı ile iktisadi büyüme arasındaki dinamik etkileşimler üzerine uygulamalı bir analiz. *ODTÜ Gelişme Dergisi, 38*(1), 71-100.

Ünsal, Y. (2024). 1990-2022 dönemi Türkiye'de gelir üzerinden alınan vergiler ve ekonomik büyüme ilişkisi. *İzmir İktisat Dergisi, 39*(3), 755-771.

Yapraklı, S. (2007). Ticari ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye üzerine bir uygulama. *Istanbul University Econometrics and Statistics E-Journal*, (5), 67-89.

Yay, S. (2025). 1993-2022 yillari arasinda Türkiye'de vergi gelirleri, vergi yükü ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine bir analiz. *Mali Çözüm Dergisi*, 35, 797-820.

Yılmaz, F. ve Tezcan, N. (2007). Vergi hasılatı ve sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye olan etkisi: Ekonometrik bir inceleme. *8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi, Malatya,* 1-14.

Yurdadoğ, V., Karadağ, N. C., Albayrak, M., & Bozatlı, O. (2022). Analysis of non-tax revenue: Evidence from European Union. *Amfiteatru Economic, 24*(60), 485-506.

Zararsız, Y. ve Barlas, E. (2024). Türkiye’deki dolaylı ve dolaysız vergilerin ekonomik büyümeye etkisi üzerine bir çalışma. *Uluslararası İktisadi ve İdari Çalışmalar Dergisi, 2*(2), 1-17.